แนวคิดเรื่องสัจจะในทัศนะของคนไทย : บทสำรวจ

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล*

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในบทความนี้ ผู้เขียนขอเสนอการบรรยายและวิเคราะห์โลกทัศน์ของคนไทยในแง่ของแนวคิดเรื่องสัจจะ หรือที่เราเรียกกันในภาษาธรรมดา ความจริง (TRUTH) โดยมีสมมติฐานว่าการเข้าใจถึงแก่นแท้ของโลกทัศน์ของคนไทยจะช่วยให้เข้าใจถึงภาพกว้าง ๆ ของสังคมได้ ถึงแม้บทความนี้จะพัวพันอยู่เฉพาะกับเรื่องสัจจะซึ่งคงไม่อาจสะท้อนภาพทั้งหมดได้ก็ตาม

ทำไมจึงใช้การวิเคราะห์โลกทัศน์ นอกเหนือจากภูมิหลังทางปรัชญาของตัวผู้เขียนเองคำตอบก็ขึ้นอยู่กับสมมติฐานข้างต้น ปรัชญาในฐานะที่เป็นการคิดไคร่ตรองวิพากษ์วิจารณ์ ช่วยในการศึกษาแนวคิดและตีค่าของความรู้ ในแง่นี้เหมาะกับการศึกษาของเรา ส่วนสมมติฐานนั้น ได้มาจากความคิดที่ว่า โลกทัศน์ ซึ่งอาจนิยามได้ว่าเป็นทัศนะการมองโลกและชีวิตสามารถช่วยให้คำอธิบายชีวิตบนโลกและในสังคมได้ โลกทัศน์นี้อาจเป็นในแง่ปรัชญา ศาสนา หรืออุดมการทางการเมือง หรืออื่น ๆ หรือรวมเอาทุกอย่างเหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน เป็นผลิตผลจากการไตร่ตรองของมนุษย์เกี่ยวกับภาวะเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของเขา ซึ่งสะท้อนออกมา (ในรูปสัญญลักษณ์) ในฐานะที่เป็นสัจจะหรือความจริงในชีวิตการดำรงอยู่ ตามนัยนี้ โลกทัศน์จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นจริง(Reality) และเป็นตัวนำทางชีวิต อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการผสมผสานกันระหว่างความคิดต่าง ๆ ภายในโลกทัศน์ จึงทำให้เรามีภาระต้องวิเคราะห์และตีความกันเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน

สัจจะซึ่งเป็นเรื่องของความคิดหรือความรู้ก็รวมอยู่ในโลกทัศน์ พจนานุกรมทั่ว ๆ ไปจะบอกเราว่าสัจจะเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของความคิด (ideas) บางอย่างของเรา "คุณสมบัติ" นั้น หมายถึงการ "ลงรอย หรือ พ้อง" กับ

*ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์ทุกท่านที่ได้ช่วยสนับสนุนการศึกษาของผู้เขียนเกี่ยวกับเรื่องไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อาจารย์ สมบัติ จันทรวงศ์ และขอขอบคุณอาจารย์ สตีเฟน ชมิดท์ แห่งสาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้วิพากษ์วิจารณ์ต้นฉบับและให้ข้อเสนอแนะอันมีค่าอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนต้องเป็นผู้รับผิดชอบบทความนี้โดยตรง

สภาพความเป็นจริง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความคิดที่ถูกต้อง (สัจจะ) ซึ่งแสดงออกมาในรูปคำพูดหรือข้อความ ต้องพ้องกันกับสภาพความเป็นจริง นี่เป็นทัศนะที่ยอมรับกันทั่วไป เนื่องจากประสบการณ์ปกติของเราก็อยู่ในลักษณะนี้

เรื่องดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสัจจะกับสภาพความเป็นจริง (Reality) ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐาน และทัศนะของคนไทยก็เป็นเช่นนั้น คนไทยไม่ได้เข้าใจว่าสัจจะเป็นสิ่งที่ถูกเปิดเผยออกมาจากอำนาจ "เบื้องบน" หรือเป็นหลักการแบบนามธรรม แต่เราคิดว่ามันเป็นสิ่งที่เราสามารถค้นพบหรือแสดงให้เห็นกันได้ในกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ "กิจการต่าง ๆ" นี้ หมายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ (Actual Events) ตัวอย่างเห็นได้ชัดจากการใช้ภาษา เราเรียกทั้งสัจจะและสภาพความเป็นจริงและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วยคำเดียวรวม ๆ กันว่า "ความจริง" ในทัศนะของคนไทย ไม่มีการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่าง สภาพความเป็นจริงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ (Actuality) ซึ่งหากมองจากแง่วิชาการปรัชญา บางคนอาจบอกว่าทัศนะเช่นนี้ขาดความละเอียดลออ(๑) แต่มันก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติที่ผู้ศึกษาเรื่องไทยหลายคนเห็นพ้องกันอยู่

การบอกว่าสัจจะเป็นสิ่งที่บุคคลจะตระหนักหรือรู้ได้อย่างแท้จริงในเรื่องราวกิจการหรือปฏิบัติการต่าง ๆ ยังหมายความอีกด้วยว่าการรู้ถึงสัจจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์อย่างใกล้ชิด ผู้ที่มีประสบการณ์มากจึงได้รับการยกย่องและเชื่อฟังจากผู้ที่ด้อยกว่า และเมื่อประสบการณ์ที่เพิ่มพูนขึ้นมักเป็นสัดส่วนโดยตรงกับเวลาที่ยาวนาน ผู้มีประสบการณ์มากจึงมักเป็นผู้อาวุโส ตัวอย่างของเรื่องนี้มีมากมายในคติคำสอนต่าง ๆ ของคนไทยซึ่งอยู่ในสังคมแบบประเพณีที่มีลำดับชั้นและถืออาวุโส พูดอีกแง่หนึ่งก็คือ เราสามารถเรียนรู้สัจจะได้โดยดูจากอดีตที่สืบเนื่องมาหรือคติความเชื่อหรือขนบธรรมเนียม ซึ่งผู้สูงอายุ (ที่มีประสบการณ์) มักอ้างถึงเสมอ

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้อย่างเฉพาะเจาะจงว่า สัจจะในทัศนะของคนไทยเป็น สัจจะในเชิงประสบการณ์ (ในแง่ที่ตรงข้ามกับ อันติมะสัจจะ, (Ultimate Truth) ซึ่งรู้ได้โดย สามัญสำนึก และอาจผันแปรได้เนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ก่อเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นอาจเปลี่ยนแปลงไป เพราะเหตุนี้เองที่ทำให้

(๑) ในทางวิชาการปรัชญา ถึงแม้ทั้งสองมักจะไปด้วยกัน แต่บางครั้งก็ใช้ในความหมายอันเฉพาะเจาะจงต่างกัน เช่น เมื่อ Actuality หมายถึงสิ่งที่ดำรงอยู่หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น ในนัยที่ตรงข้ามกับความเป็นไปได้หรือความน่าจะเป็น ส่วน Reality ก็หมายถึงตัวความเป็นจริงนั่นเอง ตัวอย่างเห็นได้ชัดจากปรัชญาของอริสโตเติลและความหมายของ Actuality ในปรัชญาของ Husserl

บางครั้งเราต้องมีการพิสูจน์หรือทดสอบสัจจะว่ามันเป็น "จริง" หรือเชื่อถือได้หรือไม่ ผู้เขียนขอยกคติบางอย่างขึ้นมาพิจารณา เช่น "น้ำขึ้นให้รีบตัก" และ "ช้าๆ ได้พร้าเล่มงาม" ซึ่งหากมองเผิน ๆ จะเห็นว่าขัดแย้งกันเองแน่นอนว่าทั้งสองจะขัดกันหากนำมาอ้างในสถานการณ์เดียวกัน แต่ทั้งสองอาจเป็น "จริง" หรือใช้ได้โดยไม่ขัดแย้งกัน หากใช้ในคนละสถานการณ์และอันที่จริง คติทั้งสองก็คงมีขึ้นด้วยเหตุผลเช่นนี้ สภาวะเงื่อนไขของแต่ละสถานการณ์อาจแตกต่างกันได้ และจากคติดังกล่าว การไม่รีบตักน้ำ (ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมเกษตร) กับการรีบร้อนทำพร้าจนขาดความประณีตก็เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง คติทั้งสองจึงเหมาะกับสภาพการณ์ต่างกัน และผู้มีประสบการณ์จะสามารถเลือกใช้มันได้อย่างเหมาะสมในฐานะที่เป็น "สัจจะ" กล่าวอีกแง่หนึ่งคือ ผู้ถือคติ ("สัจจะ") "ช้าๆ ได้พร้าเล่มงาม" จะพิสูจน์หรือทดสอบได้ว่ามันไม่เหมาะกับกรณีของน้ำ(๒)

เมื่อสัจจะกับประสบการณ์เกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน เราก็พบต่อไปอีกว่าความคิดหรือความรู้กับการกระทำต้องไปด้วยกัน ต้องประกอบกัน เราเรียนรู้สัจจะจากการกระทำและคำบอกเล่าตามที่ถือกันอยู่ ในรูปอุดมคติ (ideal type) เฉพาะผู้ที่รู้อย่างถูกต้อง (คือรู้สัจจะ) เท่านั้นจึงจะสามารถคิดพูดและกระทำได้อย่างถูกต้อง คนไทยยกย่องผู้ที่มีการกระทำและคำพูดสอดคล้องกันลงรอยกัน เรายกย่องคน "พูดจริง ทำจริง" : "กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ" นี่หมายความว่าการกระทำของบุคคลที่น่ายกย่องจะต้องพ้องกับความคิดของเขาซึ่งแสดงออกมาเป็นคำพูด แต่เนื่องจากเป็นการยากที่เราจะทราบได้แน่ชัดว่าบุคคลคิดอย่างที่เขาพูดและหรือทำจริง ๆ ดังนั้น เราจึงหวังอยู่กับจริยธรรมของเขา(๓) กล่าวคือผู้มีจริยธรรมย่อมซื่อสัตย์ หรือผู้ที่ซื่อสัตย์ย่อมตั้งอยู่ในจริยธรรม มีสติกับคำพูดและการกระทำของตน เราจะพิจารณาเรื่องสัจจะกับจริยธรรมกันในตอนต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างสัจจะกับประสบการณ์หรือความรู้กับการกระทำ แสดงตัวออกมาในทัศนะการเล็งผลปฏิบัติของคนไทยด้วย ถ้ามีใครให้เลือกว่าระหว่างความรู้กับการกระทำ อย่างไหนสำคัญกว่ากัน ผู้เขียนคิดว่าในทัศนะของคนไทย การกระทำสำคัญกว่า เพราะเราถือว่า

(๒) การตีความคติทั้งสองเช่นนี้ ไม่ได้รวมถึงความหมายของมันที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์พิจารณาในแง่จิตวิทยา เช่น ในปัจจุบันคติ "น้ำขึ้นให้รีบตัก" ดูจะกินความไปถึงการฉวยโอกาส "อันดี" เอาไว้ ส่วน "ช้าๆ ได้พร้าเล่มงาม" ก็เป็นการคอยโอกาสที่ "ดีกว่า" เป็นต้น.

(๓) คำว่า "จริยธรรม" ในที่นี้ ผู้เขียนใช้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics และ/หรือ Moral เพื่อให้ต่างจากระบบศีลธรรมของพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาตามทัศนะของคนไทยแตกต่างจากพุทธธรรมแท้ (ดูข้างหน้าในเรื่องสัจจะกับจริยธรรม).

ประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ (หรือการรู้ถึงสัจจะ) และเราก็ยกย่องผู้ที่มีประสบการณ์มาก ซึ่งคิดกันว่าคง "รู้ดี" สำหรับคนไทย : "ระยะทางพิสูจน์ม้า กาลเวลาพิสูจน์คน" ซึ่งประเด็นสำคัญของคตินี้ถือว่าการกระทำตัดสินคน จากทัศนะเช่นนี้ เราจึงพบต่อไปว่าคนไทยมักมุ่ง "รู้" ในสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้หรือใช้การได้ คือเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการต่าง ๆ เราไม่ใคร่สนใจกับความรู้ประเภทที่ขาดหลักฐานในการปฏิบัติหรือรู้ในหลักการที่เป็นนามธรรม (ตัวอย่างทางพุทธศาสนาเช่น หลักเรื่องนิพพาน กรรม) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสำหรับคนไทย ความเป็นจริงมีความหมายเดียวกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ หรือมีตัวตนเรื่องราวอยู่จริง ๆ เราจึงมักคิดถึงแต่สิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งง่ายที่จะนำไปใช้ ตามนัยนี้ จึงกล่าวได้ว่าคนไทยมีแนวโน้มจะมองสัจจะว่าเป็นสิ่งที่ (ต้อง) ใช้การได้หรือเอื้ออำนวยกับการปฏิบัติ ตัวอย่างเช่นการเชื่อถือโชคลาง เชื่อว่ามีอำนาจบางอย่างที่สามารถมีอิทธิพลกับมนุษย์ได้ เราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าความคิดนี้เป็นสัจจะในแง่ที่สามารถมีประสบการณ์กับ "สิ่ง" นั้นได้ (บางคนอ้างว่ามีประสบการณ์ทางวิญญาณ เช่น พบพระ พบผี แต่คนส่วนใหญ่ที่ไม่มีก็ยังพร้อมจะยอมรับ) แต่เราก็ยอมรับการมีอยู่ของอำนาจนั้นในแง่ของการเล็งผลปฏิบัติ เมื่อเราต้องการผู้ช่วยสนับสนุนให้กำลังใจหรือช่วยตัดสินใจ ดังนั้น จึงมักพบว่าคนไทยคิดถึงหรือพึ่งพาพระหรือเทวดาหรือไสยศาสตร์หรือโหราศาสตร์เมื่อเขาเป็นทุกข์ มีปัญหาด้านความมั่นคงทางจิตใจ สรุปสั้น ๆ ก็คือในทัศนะของคนไทย นอกเหนือจากการถือว่าสัจจะเป็นความรู้ที่พ้องกันกับสิ่งที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นจริงๆ แล้ว เรายังมองมันในแง่ของประโยชน์หรือ "ใช้การได้" อีกด้วย เราจะใช้แนวคิดทั้งสองลักษณะนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างควบคู่กันในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ของชีวิตประจำวัน

ผลลัพธ์ที่ติดตามมากับทัศนะการเล็งผลปฏิบัติก็คือ คนไทยมักหลีกเลี่ยงทฤษฎีหรือหลักการที่ขาดความยืดหยุ่น (บางทีนี่อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่อธิบายว่าทำไมคนไทยจึงมีวัฒนธรรมอ่อนจนมีผู้เปรียบกับน้ำ) และขาดการศึกษาหาความรู้ทางวิชาการที่เป็นความคิดแบบนามธรรมตามนัยทางตะวันตกหรือปรัชญาอินเดีย นี่ทำให้เราพบด้วยว่าทำไมคนไทยซึ่งเรียกตัวเองว่าเป็น "ชาวพุทธ" จึงมิใช่ชาวพุทธที่แท้ตามหลักพุทธธรรม (ตัวอย่างการศึกษาเรื่องนี้ดูได้จาก สมเกียรติ วันทะนะ "วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน : พิจารณากรณีกฎแห่งกรรม ท. เลียงพิบูลย์" วารสารธรรมศาสตร์ ๗ : ๒ ต.ค.–ธ.ค. ๒๕๒๐)

เรื่องสุดท้ายที่จะพิจารณาคือความสัมพันธ์ระหว่างสัจจะกับจริยธรรมในทัศนะของคนไทย อันที่จริงจากเรื่องข้างต้นที่เราพบว่าสัจจะ (ซึ่ง

เป็นเรื่องของความรู้ความคิด) มีข้อเกี่ยวข้องกับการกระทำ และเรายกย่องนับถือผู้มีสัจจะว่าเป็นคนดีนั้น คงไม่ต้องกล่าวซ้ำอีกแล้วว่ามีนัยทางจริยธรรมอยู่ด้วย เป็นแนวทางหนึ่งในการเข้าสู่ปัญหาทางจริยธรรม อย่างไรก็ตามผู้เขียนจะพยายามอีกแนวทางหนึ่งด้วยซึ่งเป็นเรื่องของตัวจริยธรรมเอง

อันที่จริง คนไทยเราใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับคติความเชื่อทางจริยธรรมมากทีเดียว จนอาจกล่าวได้ว่าเราไม่มีทางจะเข้าใจคนไทยได้เลยหากไม่พิจารณาโลกทัศน์เรื่องนี้ ตัวอย่างที่พบกันอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องของความศิริมงคล บุญคุณ ความกตัญญู ความบริสุทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าโลกทัศน์ หรือความเชื่อทางคติธรรมของคนไทย มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างคติถือภูติผีเทวดาหรือลัทธิวิญญาณนิยม(Animism) คติพราหมณ์ และพุทธ ดังที่เห็นได้จากงานพิธีต่าง ๆ การจัดตั้งศาลพระภูมิ "ท้าวมหาพรหม" และคติต่าง ๆ เช่น "คนดี ผีคุ้ม" พูดง่าย ๆ คือตามความคิดของคนไทย โลกและชีวิตตกอยู่ภายใต้อำนาจของเบื้องบน และ "ธรรมะ" ซึ่งสำหรับสิ่งหลัง สะท้อนรูปบิดเบือนออกมาอย่างชัดเจนในความคิดเรื่อง "กฎแห่งกรรม"

แม้นักประวัติศาสตร์จะยังมีปัญหาในเรื่องนี้อยู่ แต่เราก็พอจะกล่าวได้อย่างไม่ผิดว่า พุทธ-ศาสนาเป็นศาสนาที่ยืนหยัดเคียงคู่กับคนไทยมาช้านานแล้ว แก่นของศาสนาพุทธคือ ธรรมะ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกฎธรรมชาติอันสูงสุด และหลักธรรมประการหนึ่งที่เราเชื่อถือกันมาก (ในรูปแบบของเรา) ก็คือ เรื่องกฎแห่งกรรม ตามทัศนะของคนไทย กฎแห่งกรรมนี้เป็นสากลคลอบคลุมเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งปวง มองในมุมกลับ ก็หมายความว่าเหตุการณ์เหล่านี้ล้วนมีลักษณะหรือความหมายทางจริยธรรมแฝงอยู่ด้วย ดังนั้น สัจจะทั้งปวงที่พัวพันอยู่กับปฏิบัติการของมนุษย์ ก็ย่อมมีความหมายทางจริยธรรมด้วยเช่นกัน นี่เป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งในแนวคิดเรื่องสัจจะของคนไทย ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างขึ้นพิจารณาสักสองเรื่องต่างแง่กัน

เรื่องแรกคือกฎแห่งกรรมในทัศนะของคนไทย ซึ่งเราได้ตัวอย่างจากข้อเขียนของคุณสมเกียรติ (๒๕๒๐) แล้วว่ามีแก่นความคิดที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักเดิมของพุทธธรรม แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะขอกล่าวในแง่การตีความเรื่องความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ–ผลลัพธ์ของกฎนี้ โดยจะพยายามตอบปัญหาว่ามีเหตุอะไรบ้างที่ทำให้ความเชื่อเรื่องนี้ของคนไทยผิดเพี้ยนไปจากเดิม อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอจำกัดแนวการพิจารณาอยู่แค่ในวงเรื่องสัจจะ ซึ่งเป็นประเด็นของบทความนี้เท่านั้น จุดสำคัญก็คือ กฎแห่งกรรมตามหลักพุทธธรรมที่แท้นั้น จะสามารถเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อตระหนักถึงหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นแนวคิดแบบนามธรรมที่คนไทยไม่ค่อยใส่ใจนักดังกล่าว

แล้ว แต่เมื่อจะใช้กฎนี้ (ทำไมถึงต้องการใช้ก็ไม่ทราบชัด บางทีอาจเนื่องมาจากความต้องการสันติสุขในสังคมหรืออื่น ๆ) ก็จำเป็นต้องพยายามหาทางอธิบายให้เข้าร่องเข้ารอยให้ได้กับหลักทางโลกย์[๔] ที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" วิธีที่ดีที่สุดวิธีหนึ่งคือ การสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ–ผลลัพธ์ ระหว่างปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา ผู้เขียนใช้คำว่า "สร้างขึ้นมา" เพราะไม่มีใครสามารถทำนายผลลัพธ์อันแน่นอนที่ผู้กระทำ (กรรม) จะได้รับในอนาคต เราเพียงแต่ประมวลเหตุการณ์เข้าด้วยกัน แล้วบอกว่าเหตุการณ์นี้เป็นผลของเหตุการณ์ก่อนหน้า เมื่อเห็นว่ามัน (พอจะ) เข้าร่องเข้ารอยกันได้ บางที เรื่องการสร้างความสอดคล้องระหว่างสาเหตุ–ผลลัพธ์อาจไม่เป็นปัญหาเลย หากเราอ้างถึงระบบความคิดเชิงแนวคิด (แบบนามธรรม) อย่างที่หลักปฏิจจสมุปบาทเป็น แต่ที่มีปัญหาก็เนื่องจากข้อจำกัดที่สำคัญอย่างหนึ่งในแนวคิดเรื่องสัจจะของคนไทยคือ สัจจะเป็นสิ่งที่เราสามารถค้นพบหรือแสดงหรือพิสูจน์ให้เห็นได้ในกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ หรือพูดง่าย ๆ คือ สัจจะต้องพ้องกันกับเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดปัญหาในการพยายามสร้างข้อเชื่อมโยงเชิงสาเหตุ–ผลลัพธ์ขึ้นดังกล่าว และส่งผลให้ต้องมีการอ้างถึงแนวคิดบางอย่างที่ขัดกับหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างความสมเหตุสมผล เช่น การอ้างถึงอัตตาหรือโซล (ดูตัวอย่างการศึกษาเรื่องนี้ในสมเกียรติ, ๒๕๒๐)

นอกจากนี้ หลักกฎแห่งกรรมในทัศนะของคนไทยยังดูเหมือนมีความพยายามจูงใจให้คนเชื่อโดยหวังผลทางปฏิบัติด้วย ผู้เขียนขอยกตัวอย่างที่คุณสมเกียรติเขียนไว้ถึงเรื่องผลของกรรมว่า : "จากงานของ ท. เลียงพิบูลย์ ... เมื่อสังเกตให้ดีแล้ว เราจะพบว่าทุกเรื่องพยายามชี้เน้นในเรื่อง "ผลพลอยได้ของกรรม" มากกว่า ผลพลอยได้ของกรรม นี้รวมทั้งชื่อเสียง ทรัพย์สิน สุขภาพดี .. กล่าวโดยรวม ๆ ว่าเป็น "ของดี" ในสายตาของชาวโลก" ในที่นี้ เราได้พบตัวอย่างของทัศนะที่เป็นรูปธรรมมาก และเล็งผลปฏิบัติโดยที่ "สัจจะ" เป็นสิ่งก่อ "ของดี" ผู้เขียนอยากกล่าวเพิ่มเติมในตอนนี้เลยด้วยว่า นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนแยกระบบศีลธรรมของพุทธศาสนาออกจาก จริยธรรมของคนไทย ซึ่งผู้เขียนหมายถึงลักษณะผสมผสานกันระหว่างคติถือภูติผี พราหมณ์ และพุทธ (ในรูปของการผสมที่ผิดไปจากรูปแท้) ทั้งนี้เพื่อความชัดเจนในการศึกษาและสะดวกด้วย

---

(๔) ผู้เขียนใช้คำว่า *หลักทางโลกย์* เพราะจุดหมายสูงสุดของการประพฤติธรรมคือการเป็นพุทธะหรือการบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่อยู่เหนือความดีและความชั่ว (ไม่มี "กรรม") นี่ทำให้เราเห็นชัดถึงลักษณะความคิดแบบรูปธรรมของคนไทยด้วย ทั้ง ๆ ที่จุดหมายสูงสุดของกฎแห่งกรรมไม่ใช่การ "ได้ดี"

อนึ่ง หากความคิดเรื่องกฎแห่งกรรมแบบที่พูดมานี้ถูกต้องตามความคิดของคนไทย และเป็นสิ่งที่แพร่หลายทั่วไป ผมก็อยากตั้งข้อสังเกตว่าหลักการใช้เหตุผลของคนไทยในแง่นี้ หละหลวมมากและขาดลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะไม่อาจพิสูจน์ยืนยันได้แน่นอน มันเป็นการอ้างเหตุผลที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือศรัทธา ประเพณี และความรู้สึกนึกคิดส่วนตัว (Rationalization) จึงไม่น่าแปลกใจที่คนรุ่นใหม่ซึ่งได้รับการศึกษาระดับสูงแผนใหม่แบบตะวันตกจะมีปัญหากับคติความเชื่อดั้งเดิมอยู่มาก ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างวิธีการคิดแบบเก่าและแบบใหม่

ตัวอย่างที่สองของความคิดที่ว่าสัจจะ ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่กับปฏิบัติการของมนุษย์ก็มีความหมายทางจริยธรรมพิจารณาจากการใช้ภาษา เมื่อภาษาเป็นรูปแบบของชีวิต กล่าวคือ เราจะเรียนรู้ความเป็นจริง (Reality) และโลกทัศน์ด้านต่าง ๆ ของคนในสังคมได้โดยผ่านทางภาษาเป็นสำคัญ เช่น การใช้คำว่า "ถูก–ผิด" เราใช้คำนี้ทั้งในความหมายของ True–False (เช่นใช้กับข้อความ) และในความหมายของ Right–Wrong ซึ่งเป็นเรื่องของการตัดสินการกระทำที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ทางจริยธรรมโดยตรง และเราก็ใช้คำว่า ถูก กับ จริง แทนกันได้ เช่น "ข้อความนี้ถูกไหม" กับ "ข้อความนี้จริงไหม" หรือ "ที่เขาพูดนั้นจริงไหม" นี่เป็นตัวอย่างยืนยันพื้นฐานของแนวคิดเรื่องสัจจะ (Truth, Reality, Actuality) ตามที่กล่าวข้างต้นด้วย

หรืออย่างเช่นความหมายอันกว้างขวางของคำว่า "ดี" คำนี้หากกล่าวลอย ๆ ผู้ฟังก็คงจะนึกถึงแง่ของการกระทำหรือจริยธรรม แต่ในภาษาปกติ เราใช้คำนี้กับเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น (๑) ปากกาด้ามนี้เขียนดี (๒) วันนี้อากาศดี (๓) คุณแต่งตัวดี ฯลฯ ใน (๑) คำว่า "ดี" หมายถึงประสิทธิภาพของปากกา เช่นเขียนได้คล่องหมึกไม่ขาดตอน หรือมีรูปร่างกระชับมือทำให้เขียนได้สะดวก (๒) อาจหมายถึงอากาศเย็นสบาย ทัศนวิสัยแจ่มใส ส่วน (๓) อาจบ่งถึงความสุภาพเรียบร้อย รสนิยมสูง หรือถูกกาละเทศะ ถึงแม้จะไม่อาจรวบรวมการใช้คำว่า ดี ในทุกความหมายมาได้ทั้งหมด ผมก็อยากเสนอความเห็นว่า แก่นของมันคงเป็นจุดเดียวกัน คือ เอื้ออำนวยให้เกิดประโยชน์ สอดคล้องกับวิธีที่เหมาะกับการปฏิบัติ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทัศนะของผู้พูด) และหากเป็นเช่นนี้ "สัจจะ" กับจริยธรรมก็ได้รับการยืนยันอีกครั้งว่าสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

บางที หากผู้เขียนทบทวนบางประเด็นที่กล่าวมาเพิ่มเติม คงจะช่วยความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้นก่อนจะจบบทความนี้ เรื่องนี้ขอพูดถึงคือทัศนะการมองสัจจะในแง่ของประโยชน์หรือมองว่ามันเป็นสิ่งที่ "ใช้การได้" ตามนัยนี้ ความคิดบางอย่างจะกลายเป็นสัจจะ เมื่อมันผ่านกระบวนการพิสูจน์ทดสอบแล้วว่ามีบทบาทในประสบการณ์ พูดง่าย ๆ คือความคิดได้กลับกลายเป็น

สัจจะหรือถูกทำให้เป็นสัจจะเนื่องจากเหตุการณ์ต่าง ๆ จริง ๆ แล้วความเที่ยงแท้ของมันก็คือเหตุการณ์ และความสมเหตุสมผลของมันก็อยู่ในกระบวนการพิสูจน์ทดสอบ "ความเป็นไปได้ของหน้าที่ทางปฏิบัติ" หรือการ "ใช้การได้" เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้อ้างอิงสัจจะ (หรือความถูกต้อง) กับประโยชน์และความดีได้ ดังที่พิจารณากันมาแล้ว

ยิ่งกว่านั้น การตัดสินความคิดหรือความเชื่อใด ๆ ว่าเป็น "จริง" โดยดูจาก "ประโยชน์" ของมันนั้น ก็คือการตีค่าดีมันนั่นเอง และในนัยนี้ สัจจะก็เป็นคุณค่าแบบหนึ่ง นอกจากนี้ การให้คุณค่ายังเป็นเรื่องทางจิตวิทยาหรือเป็นเรื่องส่วนบุคคลด้วย คนไทยก็พูดถึงสัจจะในลักษณะนี้เช่นกัน เมื่อเราต้องการให้บุคคลตัดสินความคิดหรือความเชื่อบางอย่างด้วยตัวเขาเอง สิ่งที่เป็นจริงสำหรับเราจึงดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เป็นการดีกว่าสำหรับเราที่จะเชื่อ และการ "ดีกว่า" นี้ หมายรวมถึงการที่มันสอดคล้องกับคติหรือความเชื่ออื่น ๆ ของบุคคล หรือไม่ขัดแย้งกับประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งสำคัญกับชีวิตมากกว่า ตัวอย่างเห็นได้จากความคิดของกวีเอกของราชสำนักไทย-สุนทรภู่

อันจ้าวผีถึงรับก็กลับกลาย
ถือเจ้านายที่พึ่งจึงจะดี
แต่บ้านนอกขอกนาอยู่ป่าเขา
ไม่มีเจ้านายจึงต้องพึ่งผี(๕)

แต่สัจจะเกี่ยวข้องกับคุณค่า ก็มีทางเป็นไปได้มากที่ความคิดบางอย่างที่เป็นประโยชน์หรือดี (คือเป็นสัจจะ) สำหรับคนหนึ่ง อาจไม่เป็นประโยชน์ (คือไม่เป็นสัจจะ) ในทัศนะของคนอื่นก็ได้ อย่างไรก็ดี นี่อาจไม่เป็นปัญหามากนักในสังคมแบบประเพณีของไทยที่คติความเชื่อทางขนบธรรมเนียม ยังทรงอิทธิพลต่อบุคคลอยู่มาก ทำให้มีตัวกลางคอยยึดเหนี่ยวหรือเป็นแนวทางความคิดและการปฏิบัติอยู่เฉพาะเรื่องที่ประเพณีเปิดโอกาสให้เท่านั้น (อาจเนื่องจากบุคคลไม่ได้รับมันจากการอบรมเลี้ยงดู หรือได้รับแต่มีอิทธิพลน้อยกว่าแรงจูงใจอื่น) ที่บุคคลจะสามารถอ้างเหตุผลของตนเองได้และกระทำการในลักษณะที่อาจขัดกับความคิดของผู้อื่น

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนคงไม่ต้องสรุปบทความสั้น ๆ นี้ให้ยืดเยื้อซ้ำซ้อนอีก เรื่องทั้งหมดเป็นแต่เพียงการพยายามเข้าใจร่องรอยความคิดของคนไทยในแง่สัจจะ และประเด็นต่าง ๆ ที่ศึกษาส่วนมากก็เป็นข้อสังเกต ฉะนั้น คงไม่ให้ความเห็นอะไรที่ลึกซึ้งนัก อย่างไรก็ตาม บทความนี้ก็คงจะช่วยให้แนวทางขั้นพื้นฐานในการเข้าใจทัศนะแง่ต่าง ๆ ของคนไทยได้บ้าง เนื่องจากความคิดเรื่องสัจจะประกอบอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป

---

(๕) สุนทรภู่ นิราศพระประธม อ้างใน สมบัติ จันทรวงศ์ "เจ้ากับไพร่ : จากศรีปราชญ์ถึงสุนทรภู่และกวีการเมือง" *อักษรศาสตร์พิจารณ์* ๓ : ๔ ม.ค. ๒๕๑๙, หน้า ๖.